

2020. szeptember 14–20.

Mértékadó

Kultúra • Tv- és rádióműsor

Cs. Varga István
a Kölcsey Ferenc Himnuszáról írt
kötetéről

Sajdik 90

Párkányi Raab Péter
készülő Márton Áron-szobra

Film: Tenet

Fotó: Fejér István

Kölcsey eljutott az isten- és emberszeretet magaslataira

Beszélgetés Cs. Varga Istvánval

Cs. Varga István az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának habilitált, nyugdíjas professzora, József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Elsősorban Németh László, Jeszenyin és az *ars sacra*, *literatura sacra* kutatója. Az *idén jelent meg a Hungarvox Kiadónál Kölcsey Ferenc Himnuszáról írt elemzése, amelynek címe legszentebb nemzeti imádságunk egyik sora: „Nyújts feléje védő kart...”*

Irodalomtörténeti munkásságának egyik fő területe az *ars sacra*, különösen a *lyrica sacra* kutatása. Legújabb könyvéből is kiderül ez. Mivel magyarázza, hogy napjainkban a perifériára szorult a szakralitás, ami kezdettől fogva természetes módon volt jelen a művészetben?

– 1994-ben és 2000-ben, az *ars sacra* fogalmát meghonosítva, *Szent művészet I–II.* címmel két könyvet is publikáltam. A szakralitástól való eltávolodás fő oka a szekularizáció, a hitfogyatkozás, a hitvesztés, a hitehagyás: az önistenülő ember „ateistenülése”. A szekularizált világ nem tiszteli a szakralitást, megtagadja üdvösségre vezető létszemléletét, életberendezését, létrendjét. Korunk embere a kötelességvállásról áttért az élvezetvállásra. A tudományt és az embert mindenek fölé helyező szemlélet – „Sola scientia, solus homo” – elutasítja az elődök szellemi-lelki örökségét, önmaga bűvöletében él, mindent deszakralizál. A transzcendentális tradíciókkal szakító „via moderna” embere azt hiszi: eljött a szép új világ.

A Szentírás *vox viva evangelica*, az élő evangélium hangja. „Krisztus nem törölte el a szakralitást, hanem beteljesítette, az új kultuszt megalapítva, amely bár egészen lelki, mégis, mivel mi úton vagyunk az időben, még jeleket és rítusokat használ (...) Krisztusnak hála a szakrális jelleg még igazibb, intenzívebb és erősebb!” – mondja XVI. Benedek.

Kölcsey tizenegy éves korára elvesztette a szüleit és az egyik szemét. Ez nyilván alapjában meghatározta egész későbbi sorsát.

– Kölcseytől sok, ma is helytálló, élni segítő igazságot tanulhatunk, ha tanulóknak vagyunk. Hatéves, amikor meghal az apja, az anyja ekkor éppen a legkisebbik gyerekével várandós. Még nincs tizenkét esztendő, és elveszíti az édesanyját is. Három testvérrel együtt árván marad. Tizennégy éven át annak a Debreceni Református Kollégiumnak a diákja, amely – a XVI. századi reformátor énekszerző, Hu-

szár Gál szavait kölcsönvéve – „Egész Magyarországának és Erdélységnek (...) világosító lámpása”. Kölcsey számára a Biblia a könyv, ahogyan Gárdonyinak „a könyvek könyve”, sőt: könyvtár.

Félszeműsége rányomta a bélyegét az arcára és egész életére. Kölcsey önjellemzése: „Erőszak dúlta fel szép formám épségét.” Épen maradt szeme rövidlátó volt. Pap Endre így ír a költő megjelenéséről: „Nyulánk, magas termetű, de gyenge testalkatú, kopasz, borotvált arcú és ajkú, örökké halvány.” Kossuth így jellemzi: „Tar agyát őszbe vegyült kevés hajsza lengte körül; színtelen arcán ezernyi átvirasztott éjnek tikkadtsága ült; egyetlen szemében a nemzet múlt s jelen bánata tükrözött. Szava tompa, mély és ércetlen, mint egy síri hang, (...) a reá meresztett szemek előtt úgy állott, mint egy túlvilági lény, kinek szellemszavát nem úgy, mint másét, az érzelételeg segedelmével, hanem közvetlenül lelkünk lelkével véltük hallani.”

Mit jelent az, hogy Kölcsey Ferenc alapérzése a sorsérvés?

– Létezik a *sensus fidei* (hitérzék), és van a próféták kiválasztottságával rokonítható, jövőbe látó, vátesz költő karizmája: a sorsérzés. Ady verscímében vallja: „Láttam rejtett törvényed.” Babits Jónása mondja: „Én aki Jónás voltam, ki vagyok már? / Ki titkaidat tudtam, mit tudok már?” (Jónás könyve).

Kölcsey a sorskérdéseinkre a választ a választ a prófétáknál kereste és találta meg. A *Zrínyi második énekében* létfontosságú „kiáltó szó” a más. A vátesz költő herderi jóslatra kimondta rettenetvizióját: „Törvényem él. Hazád órcsillagzatja / Szülőtti bűnein leszáll; / (...) És más hon áll a négy folyam partjára, / Más szózat és más keblű nép.”

A *szétszóródás előtt* című vers veszélylátó Ady-prófécia. A vátesz költő víziója bekövetkezett. Indoklása: „Megöltük és kibűnőztük magunkat.” Véggövetkeztetése: „S fölolvastt a világ kohója / S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.”

Kölcsey *Zrínyi* nyomán hitte és hirdette: tőlünk függ sorsunk megjobbítása. *Szónoklat* című cikkében így fogalmaz: „Gondolkozni, jó az, jó! De cselekedni: ez a legfőbb.” Ez összecseng a *Huszt* imperatívuszával: „Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

Egy lelkileg és fizikailag is sokat szenvedett költő hogyan válhatott cselekvő emberré? Mi volt az az erő, ami elvezette arra, hogy leírja: „A haza minden előtt”? Mi ösztönözte arra, hogy közéleti tevékenységet folytasson, elvállalja a perbe fogott Wesselényi Miklós védelmét? Számomra Kölcsey – és számos más költő, író, művész – életútja azt példázza, hogy a szenvedésből fakad az igazán kivételes alkotóenergia. Szenvetés nélkül nincs nagy művészet.

– Ez teljesen igaz. Pierre Teilhard de Chardin tanítása: „Energia születhet a szenvedésből. A szenvedés képes arra, hogy központunkat az Istenbe helyezze át,” amikor csődöt mond e világ értékrendje: a kincs, a hír, a gyönyör. A szenvedés ugyanakkor megnyitja a pokol kapuit is. Az ember első felismerése és igazsága: *szenvedés* közepette jövünk a világra, aki születésekor felsír, az életben marad. A *mysterium passionis* irányjelölő példaképe, Jób Krisztus-előképe. Szenvetés, kínokat kiálló húsége a hitelenség töretlen csodája. Végül Isten jóra fordítja az életpróbákat kiálló Jób sorsát, tudván, hogy „szeretetre van szüksége a szenvedőnek” (Jób 6,14).

Patográfiájában Czeizel Endre így fogalmaz: Kölcseyvel „az öngyógyítás lélektani

csodája” történt meg. Rájött, hogy sorsán „változtatni kénytelen”. A *Husztban* kimondja a jelszavakat, megfogalmazza a reformkor szellemi stratégiáját: „Hass, alkoss, gyarapíts.” Szerintem azonban mindez, református szóhasználatával szólva: *sola gratia* – az ingyen kegyelem műve. Kölcsey „igazságban megszentelt”, rendkívüli szolgálatra (servitium) kiválasztott személy, jel-ember volt, aki feladatokat (officia) és megbízásokat (munera) kapott.

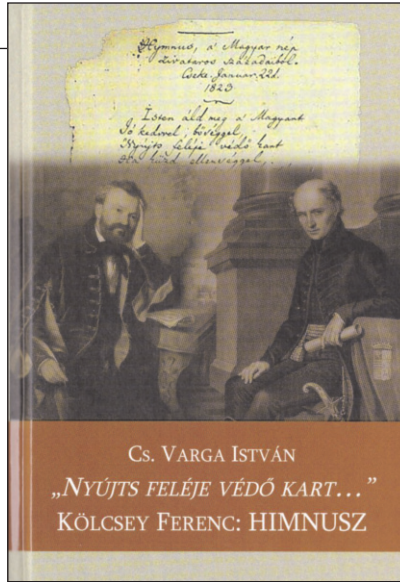
Már fiatalon, a családjában is vállalta a „másokért élni” morális kötelességét. Csekei létállapota nem „splendid isolation”, hanem emberi gondokkal, fájdalommal teli életpróba, magáraulaltság. Megszenvedte létehelyzetének idő- és térbeli korlátait. A titok a szenvedés mélységeiben rejlik. A teste gyenge volt, a sorsa nehéz. Akaratpróbáló szenvedéseket, tisztító kríziseket élt át. Lélekből fakadó hite megerősödött az önmagát kereső testi-lelki gyötördésben.

Kölcsey Csekén szellemi kilátót épített, ahonnan belátható volt haza és nagyvilág. A szelidség, az igazság útját választotta. Eljutott az isten- és emberszeretet magaslataira. Életre szóló, távlatos célját megtalálta. Életsorsa bibliai példázat: „A jó ember szívének jó kincséből jót hoz elő, a rossz ember pedig a rosszból rosszat. Mert a szív bőségéből szól a száj!” (Lk 6, 45)

Az embert szerelemben és betegségben megmutató írók, költők sokat foglalkoztak a szenvedés kérdéskörével. A *cogito* és a *doleo* az emberi életben összetartozik. *Csokonai* csupa igei szintagmával érzékelteti magas lázzal járó betegsége kinszenvedéseit: „Fúlok, lehellek; fázom, gyúlok” (Tüdőgyulladásomról). Arany híres konfessziója ez: „Nagyon fáj! nem megy!” (Juliska emlékezete) *Mikszáth* így vall a szenvedésről: „A nagy írók a fájdalomnak és kinszenvedésnek oskolájában válnak óriásokká.” Gárdonyi pedig ezt írja: „Ma világosodtam rá arra az óriás igazságra, hogy a szeretet mértéke a szenvedés, és hogy minden elbeszélő műnek ezen fordul az értéke s érdekessége. (...) A szeretet: áldozat.” (Titkosnapló)

Kosztolányi a *Száz sor a testi szenvedésről* című versében énekl: „Együgyü dal / az én dalom, ő fújja ezt: / a fájdalom. (...) // Metsz, mint a kés, / szúr, mint a tű, / oly iszonyú, / oly egyszerű.” Babits fohásza: „Szépen könyörgök, segíts rajtam, szent Balázs!” Indoklása szívszorító: „Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy minden / okos felnőtt! Te jól tudod, / mennyi kint bír az ember, mennyit nem sokall / még az Isten jósága sem, / s mit ér az élet... S talán azt is, hogy nem is / olyan nagy dolog a halál.” (Balázsolás) *József Attila* *Nagyon fáj* kötetében a „világ-árva” költő zokog. *Illyés* verse a *Doleo, ergo sum*: „Mind den tagom fáj, (...) // Tudok már mindenről, mi bennem szúr, mar, kopog. / A kín, mint lámpák sora gyúl ki. Fájok: vagyok!”

Pilinszky szerint a XX. század szenvedéstörténete iszonyúan átvérezte a történelem szövetét. Megtanított bennünket arra,

hogy az emberi sors koordináta-rendszerében a *cogito* mellett az eddigieknél jobban figyeljünk a *doleo* jelentőségére is.

Ma már többet tudunk Arany epeköveiről, *Tompa* szívbetegségéről, Ady „vérvirágos” betegségéről, *Móra* „fejedelmi sárgaságáról”, *Babits* gégerák miatti elnémulásairól, *Kosztolányi* szájúregi rákbetegségéről, *Tóth Árpád* vezetéses tüdővészéről, *Csáth Géza* tragikus szenvedélybetegségéről, *Karinthy* szörnyű fejfájást okozó agydanatáról, operációjáról. A betegség kétségkívül az ön- és az emberismeret legjobb eszköze, ha utána meg lehet gyógyulni.

Könyvében azt írja, hogy a Himnusz születése Kölcsey súlyos létehelyzetében megnyilatkozó, kivételes és különös kegyelmi pillanat eredménye. Kifejtené ezt nekünk?

– Az analógiában, az összefüggésekben reveláció rejlik, a véges és a végtelen érintőjén mélységek nyílnak. Kölcsey a „Valaki ír a kezdeddel” (Nagy Gáspár) jegyében alkotja meg a *Himnusz*t. A kegyelem születését megjelenítő Ady-vers egyedülálló költői trouvaille: „Mikor elhagytak, / Mikor a lelke roskadozva vittem, / Csöndesen és váratlanul / Átölelt az Isten” (Az Úr érkezése).

Kölcsey kiküzdötte az élete célját, jövőképét. Valóság- és problémaérzékenysége elmélyült. Motiváló tényező lehetett az is, amit *Illyés Gyula* később így fogalmazott meg: „A tehetség nem afféle ajándék, amelylyel sarokba lehet vonulni magánüdvű szeszorkortyintásra. Kölcsön az, letét, amelyről számadást az Isten vagy az ördög vár...”

Kölcsey életében és műveiben a vállalt vízió, a misszió és a célok egysége valósul meg. Számára a Biblia: *opus magnum*, nem csupán könyv, hanem *könyvtár*. Ismerte az Út, az Igazság és az Élet hármas vezércsillagát. Tanúságtétele az igazságosság előmozdításában és a szeretet tetteivel vált hittelessé. A *Parainesisben* jézusi példázatok sugallatai érződnek. A Jézus-eszmény a szakrumból, a szakralitásból ered: a szép, a jó és az igaz hármasságára épít, az etikumot és az esztétikumot is magában foglalja. *Wesselényi* joggal mondta költő barátja

halálakor: „Nem közénk való volt.” „Angyal ment el közülünk.”

Élete utolsó idejében *Wesselényi*t, a „Nunquam retro! – Sosem hátrálunk meg!” alapelv példaképét és a magyar igazságot védte. Szavainak a tettei adtak hitelt, erkölcsi verifikációt. Azt teszi, amit a *Parainesisben* hirdet: „Az élet fő célja: a tett. Tehát tégy!” Az itt és most parancsát, a küzdelem fontosságát vallja.

Követi őt ebben *Vörösmarty*: „Mi dolgunk a világon? küzdeni, (...) / Erőnk szerint a legnemesbékért. / Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.” (Gondolatok a könyvtárban) *Petőfi* is tudatosítja: „(...) folyvást küszködni kell” (A XIX. század költői). *Madách* konklúziója pedig ez: „S az ember célja e küzdelem maga” (Az ember tragédiája).

A Himnuszban benne van a bűntudat, a bűnbánat és a remény is, a bizalom Isten végtelen irgalmában, s mindez egy egész nemzetre kivetítve. Kölcsey itt talál rá a személyes Istenre. Milyen volt a hite? Ismerjük más, vallásos témájú költeményeit is, vagy a Himnusz egyszeri és megismételhetetlen, egyúttal a magyar költészet legmagasabb csúcsát elérő verse volt?

– *Himnuszunk* egyedülálló abban is, hogy a világon az egyetlen nemzeti himnusz, amelyben gyónás mélységű bűntudat és bűnbevallás található: „Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben, / S elűjtád villámiddal / Dörgő fellegedben.”

A *kalokagathia* (a szép és az erkölcsi értelemben vett jó összekapcsolása – a szerk.) szellemiségét szerető, a római jogot tisztelő költő megőrizte a hitét. A *Himnusz* tematikai szempontból Kölcsey egyetlen vallásos alkotása: egyszeri és megismételhetetlen. Textusa *artefactum*, műalkotás: „artifice of eternity” (W. B. Yeats). Tudatos kompozíciója az Örökkévaló nevével, megszólításával kezdődik. Isten és ember viszonya az *axis mundi*; a költői imagináció pedig: *imago mundi*. Amint a legszebb zsolnárok, a *Himnusz* is megragadja „Az időnek meg az időtlennek / Metszőpontját” (T. S. Eliot: Négy kvartett).

A vers genetikusan kötődik az istenhithoz, a szakralitáshoz. Háromszavas kulcsmondattal, Isten-megszólítással, vallásos fohással kezdődik. Az első, invokatív versszakot két hálaadó strófa, azt pedig négy versszakos bűnbánati szakasz követi. Végül az irgalom reményével, a „miserere” értelmű „Szánd meg Isten a magyart / Kit vészek hányának” segélykéréssel zárul. Szövegében és dallamában is érvényesül a szakralitás, az *átragyogás*, még az *ars celebrandi* visszfénye is. Hitünk, emberségünk és magyarságunk lelkiismereti vizsgálója: a *Himnusz* testamentum érvényű hagyatékát nekünk, mai magyaroknak kell élő, eleven örökséggé tennünk.

Bodnár Dániel
Portréfotó: Fejér István

Megint veled álmodtam, tegnap meg a *Lehoczkival* – mondta *Sajdik Ferenc* a telefonba a legutóbbi beszélgetésünkön. Teljesen érthető ez egy olyan embernél, aki huszonöt évet töltött egyetlen munkahelyen. Az utóbbi évtizedekben már csak ritkán találkozunk, hiszen lassan a múlt kódéba vész a redakció, a *Ludas Matyi* szerkesztősége, ahol annak idején minden héten együtt dolgoztunk. Kevesen élnek már a régi gárdából. Sajdikon kívül *Föld S. Péter*, *Krenner István*, *Barát József*, *Tót Gyula*, *Dallos Jenő*, *Münz András*, *Majláth Mikes László* és jómagam koptatjuk még a pesti járdákat.

Azért hívtam fel Ferit, hogy felköszönthessem a 90. születésnapján. Úgy beszélgetünk, mintha csak rövid idő telt volna el a legutóbbi találkozásunk óta. (Tegeződünk, hiszen már negyvenhét éve ismerjük egymást.) „Mit csinálsz éppen?” – kérdezem. „Olvasom a Mikes Laci könyvét, a *Dollár a zokniban-t.*” „Tényleg?” „Miért, te mit szoktál csinálni egy könyvvel?” – kérdez vissza. Rengeteget rajzol ma is, és még kissé szakasztikus humora is megvan. Mert valóban, aranyos, kedves, konfliktuskerülő ember volt mindig, de ha kellett, kiállt az igazáért. Akármibe nem ugrott bele. Címlapot a *Ludasba* csak akkor vállalt, ha a téma neki is megfelelt. És ő ezt meg is tehette. Kerülte a politikálást, a fölösleges kompromisszumokat, amiket az ember később megbánhat. Sohasem gúnyrajzot készített, mint a XIX. század nagy rajzolói, karikaturistái közül oly sokan, például a *Borsszem Jankóban*. Ő sokkal inkább a humánus, az emberi együttérzés oldaláról közelített, ezért olyan kedvesek a figurái. Meg persze az állatai, főleg a madarak, amelyek szinte már emberi tulajdonságokkal vannak felruházva.

Karakterei, állatai megérintik a nézőt, az ő lényei nek lelkük van. Jól megfigyelhető ez *A jövő század állatai* című sorozatában, ami hosszú éveken át a *Ludasban* jelent meg, az egyik oldal alján, hosszú csíokban.

Nagy orrokat rajzol ő is, akárcsak annak idején *Jankó János*. Sajdik orrai mégsem olyan brutálisak és nem olyan meghatározóak, mint például az egyik kedvenc célpont, *Apponyi Albert* orra volt annak idején. A már említett *Borsszem Jankó*, a *Bolond Miska* vagy a *Kakas Márton* rajzóloinak kedvelt témájuk volt a tekinté-

Anna, hogy csak néhány nagy nevet említsünk a teljesség igénye nélkül.

Kernács Gabriella művészettörténész szerint „Sajdik nem azt mondja, hogy ilyenek vagytok ti, hanem azt, hogy ilyenek vagunk”.

lyes politikus és persze *Jókai Mór*, *Liszt Ferenc* is. Sajdik a karaktereit valóságos emberi arcvonásokkal ruházza föl. Amikor sok alakot rajzol egymás mellé, ami gyakran előfordul, akkor is felismerhető az egyes ember az egyedi tulajdonságaival. A karikatúristák közül erre igazából csak kevesen voltak képesek. Rajta kívül például még *Hegedűs István*, *Várnai György*, *Balázs-Piri Balázs*, *Brenner György*, *Lehoczki István*, *Szűr-Szabó József*, *Vasvári*

Nyomdába. A szedőteremben azonnal rajongva körülvettek bennünket a dolgozók, és autogramot kértek tőle, egy-egy rajzocska kíséretében.

Sajdik a maga csendességével együtt is meghatározó egyéniségnek számított a *Ludas* szerkesztőségében. De sohasem volt hangadó, „vezérürü”, ahogyan *Földes György*, az akkori főszerkesztő-helyettes nevezte Balázs-Pirit, aki a társaságban minden-

Sajdik 90

Tárgyai szintén bájosak, kedvesek, mintha azok is mosolyognának. Volt a *Ludasnak* egy hétről hétre visszatérő állandó rovata, a *Megkérdeztük rajzóloinkat*. Az aktuális kérdés egyszer az volt, hogy „Milyen tárgy szeretne lenni?” „Kuka, bár eddig is az voltam” – ez volt Feri válasza, egy rajzzal illusztrálva. Vagy még egy példa: párnák beszélgetnek, egy férfi és egy nő: „Te, Ciha, ez nem az én kispárnám” – mondja az egyikük, rámutatva a gyerekpárnára.

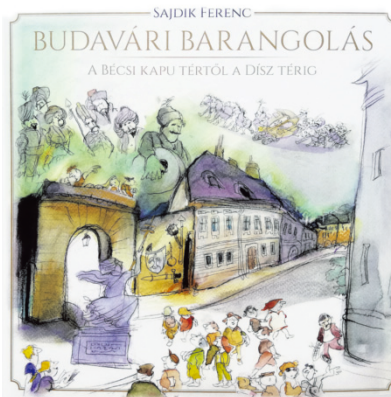
Sajdik fiatalabb korában is abszolút tekintély volt. Néha bementünk együtt a Zrínyi

képpen irányadó volt. A művészek ritkán hangosak, nekik az alkotás a fontos, nem képesek harsányan képviselni, menedzselni magukat. Lehoczki István is ilyen volt. „Azért is szeretem, mert nem beszél sokat” – mondta róla egy alkalommal annak idején Sajdik. Leho tényleg csöndes, mosolygós ember volt, nem támadott, nem piszkált soha senkit, az együtt töltött tizennyolc év alatt egyszer sem hallottam tőle, hogy leszólt volna bárkit is a kollégái közül. Krenner István így jellemezte: „Lehoczki, a bölcs.”

Sajdikéknál már nagyon régóta meghatározó a családi összetartás, a felesége hú társa ifjúkoruk óta. Most a vírus helyzet miatt nem, de addig minden hétvégén együtt ebédelt náluk az egész család, a dédunokákkal együtt. Marikával, a feleségével már több mint hatvanöt éve házaskok. Ha a telefont Marika veszi föl, aki szintén nem fiatal már, csak úgy cseng a hangja a vidámságtól: „Szervusz, Ákoskám, a Feri éppen borotválkozik, és tiszta hab az arca, ha lehet, hívd kicsit később” – mondja jókedvűen.

Sajdik Kossuth-díjas, és mindenféle más díjas is. Egyelőre ő az egyetlen karikaturista, aki megkapta ezt a magas rangú állami kitüntetést. Már néhányszor elsirattam a könnyű műfajt, hogy a hivatalos körök nem becsülik meg igazán, meg a művészi szakma sem. Na, de se baj, az emberek szeretik, és ez a lényeg. Tavaly szeptemberben jelent meg Feri legutóbbi könyve, *Budavári barangolás* címmel. A Mátyás-templom előtti téren felállított színpadon mutatták be a közönségnek a kötetet, rengetegen voltak az érdeklődők. A beszélgetés után hosszú sorban álltak, akik megvették, és dedikálni akarták a mesterrel.

Hogy mi is tulajdonképpen Sajdik munkamódszere? Mondhatnánk, hogy ez titok, hiszen senki sem láthat bele az alkotó fejébe. De miután elég sokat láttam őt a *Ludas szerkesztőségében* „műtűrözní”, azaz kisebb illusztrációkat készíteni a lapban megjelenő humoreszkekhez, így van némi sejtésem ezzel kapcsolatban. Sajdik inkább ösztönös művész, mint tudatos. Ezt egyszer ő

mondta magáról. És tényleg, ha véletlenül lefolyt egy paca a tusba mártott tolláról, nemsokára lett belőle valami; egyszer csak megjelent egy szempár vagy kezekre, lábakra emlékeztető nyúlványok, amiből aztán kialakult egy figura. Valahogy így születtek a *Jövő század állatai* sorozat figurái is. Manapság a zsírkréta mellett a pasztelt szereti a legjobban, amivel a különféle minőségű papírokon remekül lehet szebbnél szebb hatásokat elérni. Már annak idején a *Ludasban* sem nagyon készített vázlatot ceruzával. A hegyes végű tollat tusba mártotta, és azzal rajzolt. Ha nem sikerült a figura, egy másik lapra még egyszer megrajzolta, és ráragasztotta az előzőre. Így gyarapodott hétről hétre Feri életműve.

A *Ludas Matyi* és a többi lapkiadási kísérlet után a karikaturistáknak nem maradt lehetőségük a rendszeres publikációra. A legtöbbjük bajba került emiatt, hiszen megszűnt a kiadó is. Sajdiknak azonban szerencséje volt. Kísérletező kedve, sokoldalúsága, kiváló technikai eszköztára lehetővé tette, hogy új vizekre evezzen. Táblaképek, festményszámba menő, nagyobb méretű, keretezett alkotások is kikerültek a keze alól. Gazdag fantáziájának, ötletességének és – tegyük hozzá – jó egészségének köszönhetően a mai napig aktív alkotó maradhatott. És akkor még nem beszéltünk Pom Pomról, a bontott csirkéről, rajzfilmjeinek bájos figuráiról, rengeteg könyvillusztrációjáról, plakátjairól, amiket az elmúlt évtizedek során készített.

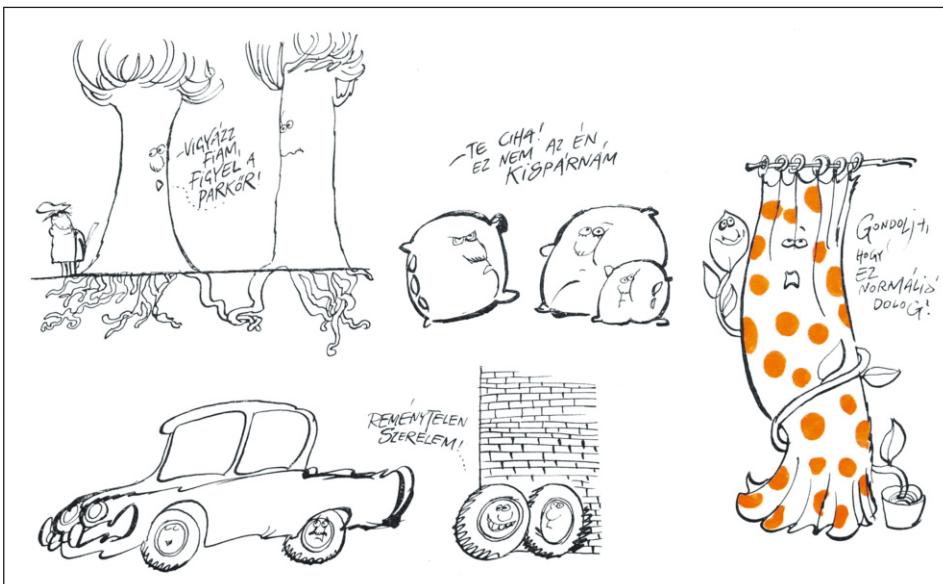
„Nagyon ritka dolog ma az emberszeretet, az állatszeretet, az ételszeretet, a derű. Soha nincs erőszak a rajzaiban, nem folyik a vér. Erős humanizmusa magas színvonalú képzőművészettel társul. Táncolnak, hömpölyögnek a vonalak, amelyek már maguk is humorosak, a színek meg lebegnek, röpködnek a levegőben. Számtalanszor figyeltem meg Sajdik Ferenc kiállításain, hogy bejönnek emberek gyűrött arccal, a napi gondoktól megviselten, és fél óra múlva kisimult arccal távoznak, boldogan. Egyfajta boldogságot tud adni a rajzaival” – hallhattuk szintén Kernács Gabriellától 2017-ben, a Józsefvárosi Galériában rendezett Sajdik-kiállítás megnyitóján.

Az élete a rajzolás. Első számú közönsége pedig mindig a felesége, Marika. Érthető, hiszen ő már akkor ismerte Ferit, amikor még egyáltalán semmit sem rajzolt.

Sajdik Ferencnek hamarosan, most szeptemberben jelenik meg újabb kötete, amely a budapesti házakat, a főváros hangulatát, történetét idézi meg, karikatúrában elbeszélve. Közben egy újabb kiállításra készül: a szülővárosa, Dunakeszi fölkérésére készít rajzokat. És persze időnként magánmegrendelése is vannak, azokat is teljesítenie kell.

Szóval, szerencséje, sok a tennivalója. Isten éltesse őt és feleségét, akinek a saját bevallása szerint is nagyon sokat köszönhet. Reméljük, még sokáig velünk marad, és nevetésre ingerlő, csodás rajzaival még hosszú ideig megörvendeztet bennünket.

Szöveg és kép: Mészáros Ákos

Bronzszobor az emberkatedrálisnak

Ahogy Párkányi Raab Péter látja Márton Áront

Kaposvár is bekerült azok közé a települések közé, amelyek egész alakos szoborral állítanak emléket Erdély hitvalló püspökének, *Márton Áronnak*. Az ötletgazdák a kaposvári csíksomlyóibúcsú-járók akik mintegy negyedszázada évről évre elzarándokolnak pünkösdkor a Kissomlyó és a Nagysomlyó közötti nyeregbe. Elképzelésüket tett követte: felhívásukra számos adományozónak és támogatónak köszönhetően a székesegyház közelében hamarosan felavathatják *Párkányi Raab Péter* bronzszobrát.

Gyulafehérvár, Kolozsvár, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Csíkszereda és Szászrégen teljes alakú szoborral hódol az egykori gyulafehérvári főpásztor emléke előtt. Számos más településen táblával, mellszoborral emlékeznek a hitvalló püspökre. Márton Áron 1896. augusztus 28-án Csíkszentdomoson született. Főpapi jelmondatában – „Non recuso laborem”, azaz: „Nem futamodom meg a munkától” – is jelezte eltökéltségét, elkötelezettségét Isten népe mellett. Tevékenységét a román hatalom veszélyesnek találta, sorozatosan lehallgatták, letartóztaták, később „palotafogságra” ítélték. „Az igazság védelmében és a szeretet szolgálatában az üldöztetés és börtön nem szegény, hanem dicsőség” – mondta egy alkalommal Kolozsváron. Negyven évvel ezelőtt, 1980. szeptember 29-én halt meg, a gyulafehérvári székesegyházban alusza örök álmát. Boldoggá avatásáért nemcsak a katolikus, hanem az erdélyi református hívek is folyamatosan imádkoznak. (Ezt egyébként jó pár évvel ezelőtt *Kányádi Sándor* Kossuth-díjas költőtől tudtam meg aki a Kaláka együttesel érkezett Kaposvárra, és lelkesen számolt be a hírről.)

Kéki Zoltán, a somogyi megyeszékhely immár nyugalmazott címzetes főjegyzője, a búcsújárók vezetője elmondta: régóta érlelődött már bennük a szoborállítás gondolata, ezzel szerettek volna tisztelni a meghurcolt és börtönbe zárt, szent életű főpap emléke előtt, aki Erdély jelképévé vált. Nem véletlenül nevezték *emberkatedrálisnak*. A szobor emellett tisztelgés mindazon nemzetársak előtt is, akik akár a magyarságuk, akár a hitük miatt üldöztetésnek voltak kitéve, börtönben raboskodtak, netán vértanúhalált haltak. A gyalázatos trianoni békediktátum századik évfordulóján pedig üzeni is szeretnének ezzel a kezdeményezéssel a ha-

táron túli honfitársainknak, köztük az erdélyi, a délvidéki, a szlovákiai és a kárpátaljai magyaroknak: az anyaországnak felelősségteljes feladata a méltó főhajítás a külhoni magyarok óriásai előtt. Ez a szobor ugyanakkor bocsánatkérés a kettős állampolgárságról szóló, 2004. december 5-ei népszavazás szegyetlenes eredményéért, illetve kiállítás a székekelyek autonómiatörekvései mellett.

Ezeket az üzeneteket néhány hónapja egy ötpontos felhívásban tették közzé. Már akkor biztosak voltak abban, hogy hamarosan állni fog az *emberkatedrális* szobra Kaposvár főterén, az éppen most megújuló székesegyház közvetlen közelében. Időközben a szobor megalkotására pályázatot írtak ki, öt szobrászművész meghívásával. Amíg készültek a tervek, a felhívásra sok adomány érkezett. Amint azt *Ráczné Varga Mária Magdolnától*, a szoborállítást koordináló Kaposvárért Közalapítvány kuratóriumi titkártól megtudtam, a megyei jogú városon kívül a kaposvári püspökség, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, valamint a Bethlen Gábor Alapkezelő is jelentős összeggel támogatja az elképzelés megvalósítását.

A zsűri Párkányi Raab Péter Munkácsydíjas szobrászművész tervét ítélte a legkíválóbbnak. Azét a művészt, aki korábban már bemutatkozott Kaposváron: a Berzsenyi parkban álló Trianon-emlékmű is az ő keze munkája.

Párkányi Raab Péter szobrászművész budakeszi műtermében az 1:1-es méretarányú gipszmodell szakértői bírálatán a kuratóriumi titkár is jelen volt, és mint mondta, mindent lenyűgözött a látvány. A püspök bronzszobra, amely egy faragott mészkő kereszt közelében áll, hamarosan Kaposvárra kerül. Leleplezését Márton Áron halálának évfordulójához igazítva, a tervek szerint október 3-án avatják fel és áldják meg. Ez a szobor újabb felkiáltójele lesz sokaknak, nem csak a város lakóinak. Hogyan fogalmazott a negyven évvel ezelőtt elhunyt főpásztor? „A szenvedés nagy nevelő iskola, s velünk is beláttatta, amire különben a kényelmes napokban kevés hajlamot mutatunk, hogy összetartsunk, egymást megértjük és támogassuk, az érdekellentéteket és társadalmi válaszfalakat eltüntessük, mert a magunk sorsát csak magunk és csak minden erőnk összefogásával munkálhatjuk eredményesen.”

Lőrincz Sándor

Fotó: Hegedüs György

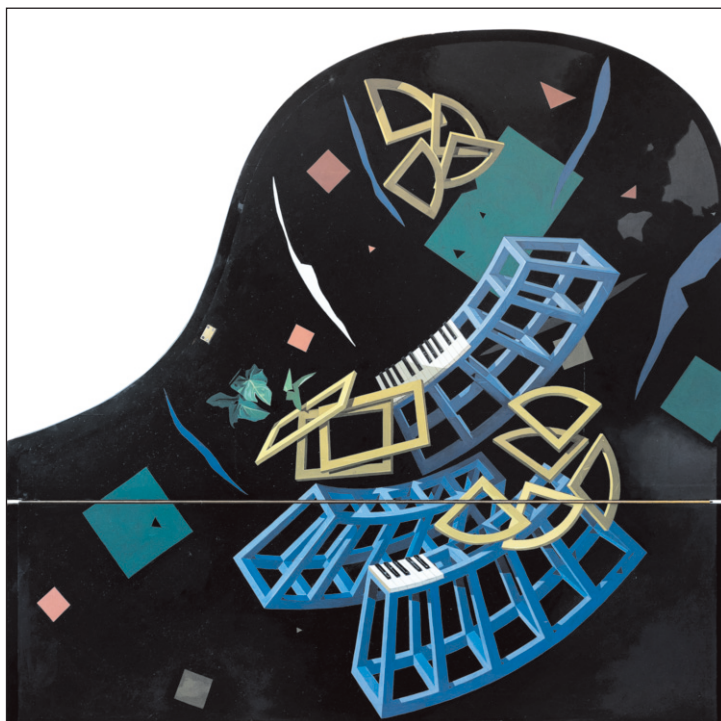
Zongora – Beethoven zongorája fölött

Barabás Márton 2020 tavaszán készült festményeiről

Hónapokkal ezelőtt, idén tavasszal a *Mértékadó* hasábjain beszélgettem Barabás Márton Munkácsy-díjas képzőművésszel, nyugalmazott főiskolai docenssel az *Hommage Beethoven* című, Bécsben esedékes, május 29-ére tervezett tárlatáról. A zeneszerző születésének 250. évfordulója alkalmából rendezendő kiállítást a járványhelyzet miatt el kellett halasztani. Egy igazi művész azonban a csalódásokból, a veszteségekből és a halasztásokból is lelki és szellemi értéket tud kovácsolni, részben pszichológiai önvédelemként, részben mások számára. Barabás esetében ez az érték nem csupán a képzőművészet, hanem a muzsika barátainak is szól, hiszen egyszerre két múzsa hatása alatt építi életművét, tiszta vonalvezetéssel, következetesen és mindemellett érzelmekben gazdag módon.

Így tehát az önsajnálattal helyett inkább hozzáfogott az eredetileg is zongoraközponti kiállítási anyagának gyarapításához, két további, a Beethoven-életmű előtti tisztelgő festmény megalkotásához. Ezek a képek is ott függenek majd a bécsi Haus der Musik Innenhof falán a szeptember 10-én 18 órakor megnyíló kiállításon, amely 2021. március 21-éig lesz látogatható. A képek közül az elkészülés sorrendjében az első, amely az *Este (Nocturne 3.)* címet viseli, nem akárhol kapott helyet: *Beethoven* saját zongorája fölé függesztve mutatják be. Barabás Márton így vall erről a két alkotásáról: „*Este (Nocturne 3.)*, op. 1176. 155 x 142,5 centiméter, olaj, fa, (zongorafedél). 2020. március 24-én fejeztem be. Billenő szerkezetek egymást fedő ritmusa, ezekkel ütköző másik »szólam« látható a képeken. Úgy keletkeznek az átfedések, ahogy a marokkó játékokban a pálcák véletlenszerűen fedik, érintik egymást. Ez a véletlenszerű, kaotikusnak látszó kompozíció kezd a helyére találni a zongorafedél szép, íves formáihoz rendeződve. (Ezt az újrendeződést érezzük most sokan, művészek és nem művészek: a káoszról mégis kibontakozó harmóniát, a mégis megnyíló tárlatok, megszólaló hangszerek örömét. – P. É.) A mi nap egy bodzafa napsütötte leveleinek egymást takaró fényjátékát nézegettem. Valami hasonlót érzek ezeken a képeken is. Takarják egymást, hasonló vagy azonos formájúak, csak éppen más-más szögben látszanak. Árnyékot vetnek egymásra, hogy a fény kellő mélységet kapjon. A zongorabillentyűk a zenére, a művésztetere utalnak, egy képzeletbeli hangszert fogyasztó billentyűzeteit láthatjuk a képeken.” Mindehhez hozzátenném: ezek a billentyűzetek akár Beethoven egyre fogyatkozó hallását, a rajta elhatalmasodó, de soha nem diadalmaskodó sükettséget is jelképezhetik. Rokon jelenségként gondoljunk csak *Monet* szürke hályogtól homályos szemmel és *Frida Kahlo* komoly fizikai fájdalmak között alkotott képeire vagy akár a csodálatos alténekesnőre, *Kathleen Ferrierre*, aki a csontrák csaknem utolsó stádiumában hiteles Orfeuszként lebegett a londoni Covent Garden operaház színpadán, noha már jóformán járásképtelen volt.

A most Bécsbe vándorló második, ugyancsak egy zongora felé készült alkotásról a művész csak röviden nyilatkozott. Ez a jóval lágyabb festmény egy hónappal és egy nappal a zöld billentyűvekben gazdag társa után készült el: „*Kontrasztok (kék bil-*

lentyűvekkel), op. 1180. 145 x 149 centiméter, olaj, fa (zongorafedél). 2020. április 25-én fejeztem be.” Rövid elemzésében Barabás Márton ugyan nem említi, de a képen kicsinysege ellenére döntő fontosságú három, a líraiságot képviselő borostyánlevélke. Ez a növény – az egyik legszívósabb örökzöldként – minden időben a pusztuláson, a betegségeken, a romokon diadalmaskodó élet jelképe volt. Őszintén reméljük, hogy a mi Martonvásárunkra oly örömmel ellátogató Beethoven nemzetközi ünneplésében fontos szerepet kap majd a sok helyütt ismert, Indiától Norvégiáig kiállító magyar művész, Barabás Márton bécsi tárlata, sok képzőművészet- és zenebarát, köztük most leginkább a Beethoven-rajongók örömeire és megerősítésére.

Petróczi Éva

európaRÁDIÓ

A református értékadó

94,4 Mhz 102,1 Mhz 90,4 Mhz 100,5 Mhz 100,0 Mhz
 Debrecen Mezőkövesd Miskolc Nyíregyháza Sátoraljaújhely

europaradio.hu

EGER 91.8 MHz | MISKOLC 95.1 MHz | TOKAJ 101.8 MHz
 SATORALJAÚJHELY 90.6 MHz | GYÖNGYÖS 102.2 MHz
 ENCS 95.4 MHz | HATVAN 94.0 MHz | TÖRÖKSZENTMIKLÓS 96.4 MHz

SZENT
István
 RÁDIÓ

szentistvanradio.hu

Csomók az idő szálain

A Tenet című filmről

Christopher Nolan mindig képes meglepni bennünket. A *Memento*, az *Eredet*, a *Csillagok között* vagy a *Dunkirk* még a filmek nagyfogyasztóit is elkápráztatta. Aki megnézi legújabb, *Tenet* című filmjét – amelynek bemutatóját a járvány miatt többször is elhalasztották –, most sem fog csalódní.

Terroristák foglalják el a kijevi operát. Az ellenük felvonuló egységben ott van egy CIA-ügynök is (*John David Washington*), akinek a zűrzavart kihasználva egy különleges tárgyat kellene megszereznie. Az akció után orosz társai ellene fordulnak, kínozni kezdik, ám mielőtt bármilyen információt elárulna, bevesz egy méregampullát. Később kiderül, hogy a méreg csak altató volt, a bevetést pedig egyedül hősiünk élte túl. Önfeláldozó magatartását látva főnöke közli vele, hogy mostantól annak a *Tenet* nevű titkos szervezetnek a tagja, mely Andrei Sator (*Kenneth Branagh*) orosz fegyverkereskedő terveit akarja megakadályozni. A küldetés során segítőt is kap a rejtélyes Neil (*Robert Pattinson*) személyében. Ahhoz, hogy Satorhoz közelebb jussanak, először a feleségét, Katet (*Elizabeth Debicki*) kell becserkészniük.

A film akcióval indul, s bár nem lövöldöznek egyfolytában, idegeink egészen a film végéig pattanásig feszülnek. Ehhez *Ludwig Göransson* kimért, mégis impulzív zenéje is nagymértékben hozzájárul. *Hoyte van Hoytema* operatőr elsőrangú munkát végzett, a látványra annak ellenére sem lehet panaszunk, hogy a készítőik nem használtak számítógépes technikát. Ha mindenképpen szeretnénk valamilyen párhuzamot találni, akkor az *Eredet* juthat az eszünkbe, a film hangulata ezt a tíz évvel ezelőtti remekművet idézheti fel bennünk.

Bár többször kapunk magyarázatot arra, hogy mi miért történik, ennek ellenére sokszor nehéz pontosan követni az eseményeket. Azt mondják, az az igazán jó könyv, amit érdemes újraolvasni. A jó filmekkel is hasonlóképpen vagyunk, ám a *Tenet* azok közé az alkotások közé tartozik, amelyeket azért vagyunk kénytelenek újra megnézni, mert nem értettünk minden részletet.

Ezek szerint a *Tenet* tulajdonképpen akciófilm? Igen, de nem. Nolan, ahogyan azt már megszoktuk, most is előrukkol valami különlegessel. Hősiünket beviszik egy terembe, ahol üres pisztollyal kell lőnie a falra. Többször is meghúzza a ravaszt, majd meglepődve tapasztalja, hogy

a tárba töltények kerültek a lövésnyomokkal tarkított falból. Ezek a löszerek inverz tárgyak, amelyeknek az a tulajdonságuk, hogy az időben visszafelé léteznek. A *Tenet* emberei számtalan hasonlót találtak már. A sejtések szerint ezeket a „fordított” dolgokat ismeretlenek küldik vissza a jövőből. Ezáltal tehát nem a mi korunk embere utazik előre a jövőbe, hanem a jövő kezd beleszólni a mi világunk alakulásába. Vagyis a sok évvel később létrehozott technikai eszközök okoznak most galibát. És hogy még bonyolultabb legyen a helyzet, egy kapu segítségével az emberek is képesek visszamenni az időben. Szó szerint. Úgy, mint a rák. Ha valaki eközben látja őket, úgy érzékel, mintha mindent visszafelé csinálnának. Az időbeli machinációk fő mestere Sator, aki, bár radioaktív elemeket gyűjt, mégsem egy nukleáris, hanem egy „temporális armageddonnal” fenyegeti a világot.

Az egyszeri néző persze mondhatná, hogy torkig vagyunk már az időutazós filmekkel. A nagypapa-paradoxonról is számtalanszor hallottunk már: ha visszamegyünk az időben, és megöljük a nagyapánkat, akkor nem születünk meg, tehát nem tudunk visszazárni az időben, nem tudjuk megölni a nagyapánkat, és így tovább a végtelenségig. A megoldást is láttuk már a *12 majom* című filmben. *Terry Gilliam* sci-fijében egy katasztrófa után azért küldik vissza többször is az időben James Cole-t (*Bruce Willis*), hogy megakadályozza a pusztulást okozó vírus kiszabadulását. A múltat azonban nem lehet megváltoztatni, az események pont azért fordulnak végzetes irányba, mert Cole beavatkozik, s mire a történet szálai összekapcsolódnak, az idő is körbeér. Nolan öt-

lete annyiban eredeti – és éppen ezért nehezen követhető –, hogy több pontot is kiválaszt, ahonnan aztán előre és hátra is elágazik az idő, illetve a cselekmény. Mintha tükröket állítanánk az időben. Vagy mintha egy többször megtekert Möbius-szalagon járkálnánk előre és hátra...

A film megértésében segíthet – bár az is lehet, hogy csak még jobban összezavar – az a keresztény hagyomány által is ismert mágikus négyszög, melyre a *Tenet* cím is utal. Az egymás fölé írt sator, arepo, tenet, opera, rotas szavakból álló ősi sorozat eredete a ködbe vész, sokan sokféleképpen értelmezték, ám azt, hogy valójában mit is jelent, nem tudja senki. Ez a négyszög egy többszörös palindrom, lényege az, hogy a szavak függőlegesen és visszafelé is ismétlik magukat. A filmben mindegyik szó felbukkan: Sator a főgonosz, Arepo egy képhamisító, a film egy operában kezdődik, a Rotas pedig egy biztonsági cég neve. Ahogyan ennek a mágikus négyszögnek a szavain ide-oda jár a szemünk, úgy követhetjük – mert mást nem tehetünk – a film játékát az idővel.

Ha túllendültünk a bravúros történetvezetés okozta meglepetésen, és sikerült kibogoznunk az időre kötött csomóknak legalább egy részét, felmerülhet bennünk a kérdés: vajon rejtőzik-e valami más is a felszín alatt? Az biztos, hogy olyan jól értelmezhető mondanivalóra, mint amire az *Eredet* vagy a *Csillagok között* esetében juthattunk, a *Tenetben* nem bukkanunk. A film középpontjában szándékosan egy olyan ember áll, akinek nem tudjuk meg a nevét. Ez talán azt sugallja, hogy a saját történetünk főhősevé nekünk magunknak kell válnunk. A döntés és a szabad akarat filmbeli értelmezése viszont már nem feltétlenül pozitív. Dönthetnek ugyanis bárhogyan a szereplők, a végén kiderül, hogy mást nem is választhattak. Újra és újra ugyanaz történik, az egyetlen, amit tehetnek, hogy mindezt elfogadják, és a lehető legjobban teszik azt, amit tenniük kell. Ha az idő kizárólag egy irányba tart, akkor lehetnek benne elágazások. Ám ha néha körbeér és visszafordul, akkor egyetlen olyan kitüntetett pillanat sincs, amikor valaki szabadon dönthetne.

Az ember egzisztenciális kérdései között régóta ott áll az idő. Bár megérteni soha nem fogjuk tudni, megközelíteni azért lehetséges, ebben pedig mindig is komoly szerepet vállalt a művészet. A *Tenet* egy rendkívül érdekes film, ám csak szórakoztat; egy jótányit sem jutunk közelebb általa önmagunkhoz.

Baranyai Béla

ZENEI PROGRAMAJÁNLÓ

Strausz70 címmel jubileumi hangversenyt rendeznek szeptember 30-án, 19.30 órától a budapesti Zeneakadémián, ahol *Tóth Péter* és *Baranyi Ferenc Isteni pokol* című kantatájának ősbemutatója mellett *Honegger* és *Claudé* oratóriuma, a *Johanna a máglyán* hangzik el magyar nyelvű előadásban. Közreműködik *Busa Gabriella*, *Haja Zsolt*, *Horváth István*, *Kersák Edina*, *Kovács István*, *Németh Renáta* (ének), *Kiss Emma* és *Oberfrank Pál* színművészek, a Budapesti Stúdiókórus, a Honvéd Férfitkar, a Győri Filharmonikus Zenekar. Vezényel: *Strausz Kálmán*.

A Honvéd Férfitkar és a Győri Filharmonikus Zenekar ezúttal a Szegedi Tudományegyetem neves professzora, *Tóth Péter* új darabját viszi elsőként közönség elé. „Baranyi Ferenc költői műve a saját új Dante-fordításából és középkori költők verseinek felhasználásával készült *Isteni pokol*. Többször hozzáfértem *Paolo* és *Francesca* szerelmi drámájának megzenésítéséhez. (...) Amikor *Strausz Kálmán* felkért egy kantáta komponálására, rögtön tudtam, hogy a szöveggönyv nem lehet más, csak ez a librettó.” (*Tóth Péter*) Az operai elemeket sem nélkülöző, féltórás kantatájában az egyetlen női főszereplő mellett csak férfiak énekelnek, szólóban és kórusként is.

A hangverseny második felében a Francia hatok legjelentősebb alkotóegységisége, *Arthur Honegger* csodás oratóriuma, az 1938-ban bemutatott *Johanna a máglyán* csendül fel. A világsikert aratott kompozíció a francia történelem misztikus hősnője, *Jeanne d'Arc* történetét meséli el, lenyűgöző zenével. Az este közreműködői a Győri Filharmonikus Zenekar mellett neves színművészek és énekművészek, valamint a Budapesti Stúdiókórus és a Honvéd Férfitkar.

A *Johanna a máglyán* a mélyen katolikus *Paul Claudel* és a protestáns *Arthur Honegger* alkotása. A mű zenei szövetében gregorián dallam, középkori világi zene, induló, francia népdal és gyerekdal is feltűnik.

Strausz Kálmán az est programjáról: „Közel ötven éves pályafutásom alatt számtalan vokális zeneművet dirigáltam már. Erre a koncertre készülődve sok kedvenc mű és kedvenc szerző vetődött fel bennem, és szembe kellett nézmem a választás kínjával. Egyrészt valami olyat kellett választanom, ami még soha nem hangzott el, tehát új mű, és ez az alkalom lesz az ősbemutatója. Így esett a választás *Tóth Péter Isteni pokol* című kantatájára, ami *Paolo Malatesta* és *Francesca da Rimini* szerelmi drámáját jeleníti meg, *Baranyi Ferenc* librettója segítségével. Az *Honegger*-oratórium régi szerelem. Nagyon megkedveltem a *Claudé* által írt szöveget és *Honegger* zseniális zenéjét, *Johanna* példamutató áldozatát, valamint a darab dramaturgiáját.”

ÖRÖMHÍR
MINDENKINEK!
 INFO@KATRADIO.HU | 061 255 3333

A Kálvin Kiadó és a Magyar Bibliatársulat AJÁNLATA

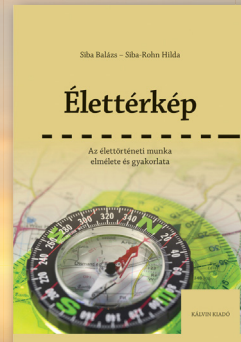
„*Ji, Istent keresők, éledjen szívetek!*”
(*Zsoltárok könyve 69,33*)

Szöke Attila Szilárd – Szöke Etelka
KÖZELEDJETEK!
A párkapcsolat dinamikája
A/5 • 240 oldal • kartonált • 2000 Ft

Mercé Segara – Francesc Rovira
JÁTÉKOSAN A BIBLIÁRÓL
43 bibliai történet
Szórakoztató feladatok és bibliai tanulságok gyermekeknek

Siba Balázs – Siba-Rohn Hilda
ÉLETTÉRKÉP
Az élettörténeti munka elmélete és gyakorlata
B/5 • 132 oldal • kartonált • 1500 Ft

ISKOLABÖNGÉSZŐ
Vajda Melinda rajzaival
A/4 • 20 oldal • irkafűzött • 900 Ft
(Kálvin Kiadó – Refrantár)

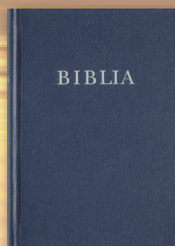

Karsay Eszter
ÉS VELEM KI TÖRÖDIK?
A/5 • 196 oldal
kartonált • 1500 Ft

Czeglédy Sándor (szerk.)
MINDENNAPI KENYERÜNK
Bibliai tanácsok, igéreték, imádságok az év napjaira
A/6 • 128 oldal • kartonált • 350 Ft
A revideált új fordítású Biblia (RÚF 2014) szövegével

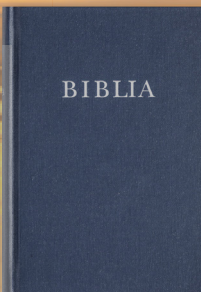
Miklya Luzsányi Mónika – Miklya Zsolt (szerk.)
KEZD ŐSZÜLNI A NYÁR...
Irodalmi szöveggyűjtemény 3-4. évfolyam
Sásdi Laura és Séllei Nóra rajzaival
210x210 mm • 216 oldal • kartonált • 2200 Ft
(Kálvin Kiadó – Refrantár)

**REVIDEÁLT ÚJ FORDÍTÁSÚ
BIBLIA (RÚF 2014)**

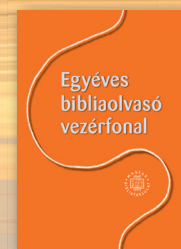
Középméretű, vászonkötés, kék
B/6 • 1360 oldal • 4100 Ft

Nagyméretű, konkordanciával, vászonkötés
A/5 • 1360 oldal • 6900 Ft

**EGYÉVES
BIBLIAOLVASÓ
VEZÉRFONAL**
B/6 • 16 oldal • irkafűzött • 200 Ft

M. Craig Barnes
ÉLETRE SZÓLÓ
A Heidelbergi Káté újrafelfedezése
Fr/5 • 188 oldal • kartonált • 1300 Ft

A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója

1113 Budapest, Bocskai út 35. • Tel.: 06-1-386-8267; 06-30-276-7343 • E-mail: kalvin.kiado@kalvinkiado.hu

www.kalvinkiado.hu • www.bibliatarsulat.hu

Vásároljon a megújult weboldalunkon 15% kedvezménnyel!